

vztahů, které nebyly tržní, ale řízené plánem a řídicími orgány (viz analýzu provedenou výše).

Nejběžnější smlouvou byla smlouva o *dobavce výrobků* (odpovídala obchodní kupní smlouvě), další v pořadí byla skupina smluv uzavíraných v *investiční výstavbě*. I to byly smlouvy dobavkové, předmětem dobavky však byly i práce a výkony. Tyto smlouvy umožnily pokrýt hierarchicky uspořádanou smluvní soustavou celé investiční dílo od smluv zabezpečujících přípravu výstavby až po smlouvy pokrývající její provedení včetně činností generálního dobavatele⁷⁸ zabezpečujícího i subdobavky⁷⁹. V závislosti na šíři předmětu smlouvy se rozlišovaly smlouvy o dobavce stavebních prací a o dobavce stavební části.⁸⁰ Generální dobavatel uzavíral smlouvu o dobavce stavební části. Pro dobavku technologie bylo možno uzavřít smlouvu o dobavce *souboru* strojů a zařízení; pojmovým znakem souboru byla schopnost zajistit alespoň dílčí technologický proces. Obě smlouvy bylo možno spojit v ještě širším smluvním typu – smlouvě o dobavce stavby. V další (deváté) části upravoval hospodářský zákoník vztahy vznikající v nákladní přepravě a konečně v desáté části zbývající smluvní typy – „při jiných způsobech spolupráce“. Kromě již zmíněných dispozic

⁷⁸ Podle § 284 HZ: „Smlouva může zahrnovat jak dobavku stavební části, tak dobavku souboru strojů a zařízení, popřípadě i další dobavky. Pokud prováděcí předpisy nestanoví jinak, odpovídá dobavatel za každou ze smlouvených dobavek podle ustanovení o příslušných druhích smluv.“

⁷⁹ Úvodní ustanovení osmé části HZ vypočítávalo smlouvy zde upravené (§ 269):

- (1) K přípravě investiční výstavby se uzavírají hospodářské smlouvy o
 - spolupráci na řešení nové technologie
 - dobavce průzkumných nebo projektových prací
 - dobavce technické pomoci projektové organizace
 - dobavce geologických, geodetických nebo kartografických prací
 - spolupráci na projektové a organizační přípravě stavby.
- (2) K provedení investiční výstavby se uzavírají hospodářské smlouvy o
 - dobavce stavebních prací nebo dobavce stavební části
 - dobavce souboru strojů a zařízení
 - dobavce smontovaných strojů, zařízení nebo konstrukcí
 - dobavce montáže.

(3) Dobavky výrobků, i když jsou určeny pro investiční výstavbu, se zajišťují smlouvami podle částmi sedmé; generální opravy strojů a zařízení, popřípadě jiné práce nebo výkony, se zajišťují smlouvami podle části desáté. Prováděcí předpisy mohou stanovit, že staveništní zařízení, popřípadě i další plnění potřebná pro investiční výstavbu, se zajišťují zvláštní smlouvou.“

⁸⁰ § 299 zněl: „(1) Smlouvou o dobavce stavebních prací se dobavatel zavazuje dodat odběrateli stavební práce, včetně stavebních hmot a dílců, popřípadě včetně strojů, zařízení a příslušné části projektové dokumentace.

(2) Smlouvou o dobavce stavební části se dobavatel zavazuje dodat investorovi stavební část stavby v rozsahu vymezeném ve schválené projektové dokumentaci. Dodává-li investorovi též příslušnou část projektové dokumentace, je tato dokumentace součástí dobavky stavební části.“

mimo obvyklé hospodaření tu byla upravena např. smlouva o uskladnění, o obstarání záležitostí, smlouva o provedení oprav a o jiných pracích a výkonech.

Jedenáctá část upravila platební a úvěrové vztahy (zejména fakturační povinnost).

Ze stručného popisu vidíme, že změna funkce smlouvy se neodrazila zásadním způsobem na konstrukci její úpravy s výjimkou prvků již výše zmíněných (potlačení autonomie vůle). Smlouvy byly přizpůsobeny funkci, již byla výlučně organizace mezipodnikových vztahů v ekonomice. Odraz tohoto vymezení je dodnes patrný v konstrukci pojmu obchodních závazkových vztahů v § 261 odst. 1 ObchZ. Maximálně zjednodušený systém se osvědčil a jedinou změnou po dobu účinnosti hospodářského zákoníku bylo doplnění několika úprav do části desáté (smlouva o sdružení, veřejná soutěž a užší soutěž).

b) Vztah hospodářského a obchodního práva

Zvrat roku
1950, volba
diskontinuity

173. Je nutno položit otázku, co znamenal posun od všeobecného občanského a obchodního zákoníku k občanskému zákoníku z roku 1950 a později ke kodifikacím šedesátých let. Nebyla to pouhá kvantitativní redukce, přestože snížení objemu soukromoprávní regulace představovalo pokles takřka na jednu čtvrtinu předchozího stavu.

Výsledkem bylo zhruba 560 ustanovení oproti 1 500 OoZ a 430 všeobecného obchodního zákoníku. Přitom ponechávám stranou úpravu družstev, společností s ručením omezeným, nekalé soutěže a rovněž akciový regulativ – to vše byly úpravy stojící mimo kodifikace, ale výrazně zvyšující objem úpravy.

Jednalo se však především o kvalitativní skok, skok do tmy. Jestliže první republika citlivě převzala právní kulturu vyrůstající z předchozích staletí historického vývoje a důsledkem toho byl mimořádný rozvoj moderní a kvalitní legislativy v tomto období, komunistický režim přerval záměrně a násilně toto kulturní pouto tak rozhodným způsobem, že je dodnes obtížné tomu uvěřit a domyslet všechny důsledky z toho plynoucí. To platí o to více, víme-li, že např. Polsko a Maďarsko neprovedlo tak důsledný barbarský zásah.

Na první pohled byl občanský zákoník č. 141/1950 Sb. ještě determinován předchozí vysokou úrovní právní kultury. Vidíme v něm pero vzdělaných právníků a stopy obecného občanského zákoníku a tato jeho stránka ústí někdy v přehnaný nostalgický obdiv ze strany současné právní veřejnosti. Při podrobnějším pohledu však můžeme nalézt

také výraz zoufalství, jakkoli je zašifrován jenom do neutrálních formulací důvodové zprávy na těch místech, kdy úprava určité otázky byla vypuštěna, ale autoři se pokoušejí alespoň v důvodové zprávě dovést, že pravidlo musí platit i nadále.

Občanský zákoník byl převrácen v trosky, obchodní zákoník zmizel úplně. Naprosto nelze tento krok považovat za náhodu. Je důsledkem vůle vládnoucí moci vyvěrající z komunistické ideologie a směřující k reorganizaci ekonomiky, k potlačení soukromého vlastnictví a tržního mechanismu a k jeho nahrazení centrálním plánováním. Nemají-li napříště vznikat živelné tržní vztahy, není zapotřebí obchodního práva, protože obchodní právo je právě vymezením pravidel, podle nichž má fungovat trh. Není zapotřebí obchodníků a není zapotřebí jejich smluvní svobody. Mluvit o obchodním právu znamená tkvít myslí trestuhodně v minulosti. Budou jenom socialistické podniky státem zřízené a řízené nebo alespoň pevnou státní rukou kontrolované. Jejich vztahy budou realizací uvědomělé vůle zpracovatelů plánu. Vzorem je Sovětský svaz a sovětské občanské právo.

174. Československý právní vývoj však v šedesátých letech pokročil dál, jiným směrem, a to je zcela specifické. Kodifikacemi let 1963–1965 totiž došlo k rozpadu soukromoprávní materie (takto ovšem nenazývané) do navzájem nezávislých zákoníků. Přitom kodifikace počátku šedesátých let jsou již – byť v malé míře (a zejména pozdější novely) – ovlivněny počínajícím uvolněním předcházejícím lednu 1968. Odmítnutí subsidiarity občanského zákoníku pro hospodářskoprávní vztahy bylo zásadním rozchodem s posledním zbytkem obchodněprávní koncepce v našem právu a bylo to také odbočením od právního vývoje okolních států. Zvláštní dispersní řešení právního systému dodnes zanechává své stopy v právním myšlení i v legislativě. Z praktického hlediska je mimořádně nevýhodné, protože nejenže narušuje koherenci právního řádu jako celku, ale zejména nutí k opakování všech shodných obecných pravidel pro každou oblast a nedává řešení pro případ, kdy určité pravidlo chybí.

175. Rozdíl mezi obchodním a hospodářským právem však nespočívá jenom v samostatnosti hospodářského práva, jeho vytržení z kontextu soukromého práva a v relativně samostatném vývoji, znamená rozdíl zejména v jeho vlastní podstatě. Hospodářské právo bylo především *právem veřejným*, právo obchodní je především právem soukromým, byť poznamenaným četnými prvky veřejného práva. Tzv. vertikální vztahy byly vztahy mocenskými, řídicími, horizontální vztahy byly vztahy koordinačními a kooperačními, nikoli konkurenčními. Nestály proti sobě různé vůle, ale jenom nositelé různých *funkcí* v rámci téže jediné a svrchované plánovací vůle (i když z hlediska psychologie představitelů podniků, jimiž

Česko-
slovenské
řešení

Hospo-
dářské
a obchodní
právo

byli jenom lidé jako jednotlivci, vypadala situace mnohdy poněkud odlišně od plánovaného ideálu; tato realita potom nezůstávala bez vlivu na reálné, a tedy také právní vztahy).

Hospodářské právo v západních zemích

176. Pronikání veřejnoprávních prvků do obchodního práva však pokračovalo i ve svobodných západoevropských zemích, přestože příčiny, rozsah i povaha tohoto jevu nebyly shodné. Ve chvíli, kdy průnik veřejnoprávních prvků přesáhl určitou hranici, vznikají i zde myšlenky na konstituování nové právní disciplíny odlišně nazývané (např. ve Francii „droit des affaires“ oproti „droit commercial“). Můžeme vidět určitou souvislost s obdobím, kdy se v západní Evropě uplatňoval ve větší míře státní intervencionismus. Tato disciplína však byla chápána velmi široce a tradiční obchodní právo bylo její součástí. Kromě toho se však na Západě setkáváme i s „hospodářským právem“, jež je užší odnoží práva správního a omezuje se jenom na veřejný sektor ekonomiky. Právě toto hospodářské právo je s naším socialistickým hospodářským právem srovnatelné. Svým zařazením, rozsahem, významem i povahou ve srovnání se zařazením, rozsahem, významem a povahou československého hospodářského práva ukazuje, jaký byl vzájemný vztah obou společenských systémů.

Naše hospodářské právo mělo tedy za železnou oponou svého souputníka (kvantitativně ovšem poněkud skromnějšího) a lze pozorovat pozoruhodnou koincidenci názvů i obsahů. Obojí hospodářské právo bylo právem soustředěným na státní zasahování do ekonomiky. Rozdíl byl jenom v tom, že vedle takto státem dirigované ekonomiky v komunistickém režimu jiná ekonomika neexistovala, hospodářské právo tu obchodní právo nahradilo. Objevení se příbuzného jevu na obou stranách železné opony můžeme spojovat (vedle zmíněných prvků keynesiánské⁸¹ ekonomie) také s prvky levicové politické orientace ovlivňující vlády západních států. Z toho důvodu se s ním nesetkáváme v USA.

Na rozdíl od západních zemí hospodářské právo u nás pohltilo beze zbytku právo obchodní, stalo se nástrojem řízení zcela publicizované národní ekonomiky, fungující v podstatě jako jediný holdingově uspořádaný makropodnik náležející státu, státem řízený a organizovaný. Z toho také vyplývá, že neexistoval kontrolní mechanismus, který by byl protiváhou, omezovatelem takto volně působícího makromonopolisty. Dopady na životní prostředí, ale také na produktivitu práce, technologické zaostávání atd. jako další efekty popsane skutečnosti jsou obecně známy.

⁸¹ John Maynard Keynes (1883–1946), anglický ekonom, hlavní dílo *The General Theory of Employment Interest and Money*, 1936; prosazoval zásahy státu do ekonomiky.

177. Uvedené závěry se potvrdily v roce 1989 a 1990, kdy se naše společnost ocitla ve fázi obnovy svobodné společnosti, ve stadiu pohybu směrem k demokracii. Tento proces probíhal ve značné míře nahodile a chaoticky, neexistovala žádná předem připravená koncepce renesance svobodného systému uspořádání společnosti. Bylo třeba obnovit soukromý sektor podnikání a dělo se to opatřeními opačně orientovanými než v letech 1945–1950. Namísto znárodnění došlo k privatizaci a restitucím, namísto vytváření národních podniků Fond národního majetku zakládal akciové společnosti a převáděl akcie na nové vlastníky a jednotlivci zahajovali podnikatelskou činnost individuálně nebo se sdružovali do nově upravených obchodních společností. Uvedený proces zcela přirozeně vyvolal potřebu obnovení obchodního práva. Obnovení trhu bez obchodního práva nebylo představitelné. S ohledem na příliš dlouhé přerušení vývoje, kdy došlo k výměně generací, však toto obnovení probíhalo pomalu, obtížně, nedokonale.

Vlna počátečního entuziasmu sice nezabránila mnohým vážným chybám v tomto procesu, ale na druhé straně umožnila i cesty k jejich nápravě. Následující vystřízlivění prohloubilo důsledky demoralizace, rozkladu hodnot, přerušení kontinuity právní kultury a zpomalilo proces obnovy demokratického uspořádání. Pozitivní vliv vstupu do EU je mnohdy paralyzován manipulujícím a krátkozrakým euroskepticismem části politické scény. Mnohé pozitivní prvky v právním vývoji jsou tak dodatečně opouštěny, ztraceny, zanedbání rozvoje vysokého školství brání přílivu dostatečně kvalitních odborníků, a celá společnost se tak propadá do hodnotové dezorientace, cynismu a prázdného konsumerismu. Politická špička ztrácí čas populistickými opatřeními, malichernými hádkami provázenými někdy otevřeným opovržením k právu, jsouc naprosto neschopna identifikovat priority veřejného zájmu a prosadit je.

Pro obchodní právo to má za následek nebezpečí nátlakem prosazených úprav snižujících úroveň právní ochrany, právní jistotu a stabilitu legislativy. Pod tlakem jsou i soudní orgány, jejichž nekvalifikované rozhodování vede k oslabování úrovně právního vědomí. Požadavek právního státu se vzdaluje realitě. To vše se děje v situaci, kdy totalitní právo nebylo ještě plně nahrazeno novou legislativou. Nekoherentnost právního řádu se prohlubuje.

c) Stopy předchozí (hospodářskoprávní) etapy v našem právním vývoji po roce 1989

178. Z hlediska zkoumání vztahu hospodářského a obchodního práva je mimořádně poučné krátké období mezi lety 1990 a 1991. V té době totiž nebyl ještě schválen obchodní zákoník a díky zákonu č. 103/1990 Sb. (novela hospodářského zákoníku) ve spojení se zákonem č. 104/1990 Sb.

(o akciových společnostech) a č. 105/1990 Sb. (o soukromém podnikání občanů) mohl zůstat zachován *zákoník hospodářský* převrácený narychlo v jakousi náhražku obchodního zákoníku. Stalo se tak zmíněnou novelou, která doplnila ustanovení o obchodních společnostech a vztáhla kodex na všechny podnikatele včetně osob fyzických. Pro uvedené subjekty zavedla zkratku „organizace“ (vypustila tedy pouze přívlastek „socialistické“ – srov. rovněž níže).

Zajímavé bylo i to, že novela nezrušila úpravu vertikálních vztahů, zachovala dokonce i ustanovení o plánovacím aktu. Tato ustanovení se jednoduše přestala používat, protože zaniklo plánování. V § 3 a v § 106f HZ bylo stanoveno, že pro fyzické osoby podnikající na základě zákona č. 105/1990 Sb. a na obchodní společnosti nelze použít ustanovení o kontraktační povinnosti nebo o oprávnění založit, změnit nebo zrušit závazek bez jejich souhlasu.

Kruh se uzavřel, stali jsme se svědky pohybu opačného, než byl ten, jenž je výše popsán a který se odehrál v letech 1945–1950. Obligace se takřka přes noc staly skutečnými obligacemi bez výraznějšího zásahu do zákonného textu, socialistické organizace byly vystřídány soukromými podnikateli, stát se vrátil do role, která mu v ekonomice demokratické společnosti přísluší.

Právní
kontinuita,
či diskonti-
nuita?

179. Přechod k právnímu režimu obnovované demokracie po roce 1989 byl popřevratovým zákonodárným sborem deklarován jako *právní kontinuita*. Můžeme ovšem položit otázku, v jakém smyslu je právní kontinuita míněna a zda jí skutečně realita odpovídala. Bezpochyby jí byla míněna návaznost na bezprostředně předcházející socialistické právo, jak bylo v části regulující ekonomiku výše popsáno. Zkoumání skutečného vývoje však potvrdilo, že deklarace právní kontinuity byla tezí životem vyvrácenou. Právní kontinuitu tak můžeme považovat za (nesprávné) politické rozhodnutí, které mělo některé důležité důsledky pro legislativu, avšak nemůžeme je prohlásit za charakteristiku reálného právního vývoje v naší zemi v tomto období. Povaha společenského vývoje se v některých směrech nedá předurčit rozhodnutím politiků. Právní diskontinuita byla nevyhnutelným, zákonitým a přirozeným důsledkem nepoužitelnosti socialistického práva na novou realitu, nově a jinak organizovanou společnost a ekonomiku.

Obnovení
obchodního
práva

180. Po krátkém, zhruba ročním období přípravy následovalo schválení obchodního zákoníku⁸² v roce 1991⁸³ a teprve v tento okamžik se

⁸² Zák. č. 513/1991 Sb.

⁸³ Společně se zásadní novelou občanského zákoníku (zák. č. 509/1991 Sb.), která do kodexu z roku 1964 mj. doplnila ustanovení o závazcích, jež v roce 1964 vytlačila úprava „služeb“.

začíná psát historie skutečného obnoveného obchodního práva. Byl to však jenom začátek dlouhého procesu, který není dosud plně ukončen. Obnovení obchodního práva totiž není jenom otázkou přijetí odpovídajících legislativních textů, ale je také otázkou jejich obecného a hlubokého pochopení, návratu zapomenutých právních institucí do hlav lidí, veřejnosti, a to nejenom veřejnosti právnické. Tento proces probíhá pomalu, postupným získáváním zkušeností, vývojem judikatury, pomalým opravováním omylů, které se rozšíří a jenom obtížně se nahrazují správným pojetím atd. Nejenže jde tedy o proces pomalý, postupný a neukončený, ale také o proces nepřímocárý, v němž zaznamenáváme i zpětné pohyby (viz výše), jež způsobuje vadná legislativa nebo nesprávná rozhodovací praxe. Akcelerátorem návratu k právní kultuře může být vliv práva EU a vstup do EU. Čím je proces navracení se pomalejší, tím je pomalejší celý pohyb společnosti vpřed, protože právní prostředí je jedním z rozhodujících činitelů⁸⁴. Součástí tohoto procesu je tedy i míra uvědomění jeho nezbytnosti politickými špičkami. Povrchnímu pozorovateli se může zdát, že obchodní právo je dnes již plně konstituováno a pokud jsou v právní úpravě nedostatky, jsou důsledkem nepořádku, neschopnosti, nebo dokonce korupce a lobbismu. Skutečnost je podstatně složitější.

181. V roce 1989 bylo již v právním vědomí pevně usazeno hospodářské právo. Takřka všichni aktivní právníci jim byli vyškolení, zvykli si na ně, dlouhodobě s ním pracovali. V jeho kategoriích mysleli i všichni hospodářští pracovníci. Organizace společnosti se za dlouhých 40 let přizpůsobila tlaku, jemuž byla od padesátých let vystavena, a míra uvědomění nezdravých základů této organizace poklesla. Vědomí nedemokratičnosti systému se v totalitním období stalo vědomím čehosi evidentního, nezměnitelného, co bylo zakázáno vyslovit. Navenek se o tomto kořeněm problému nemluvalo, až převládla jakási mylná představa, že koneckonců socialistické právo je univerzálně použitelné i po zániku socialismu. Další implicitní představa, která psychologicky ovlivnila příznivý pohled na tezi o právní kontinuitě, spočívala v dojmu, že právo platné před rokem 1950 je naprosto zastaralé a v dnešní době použitelné ještě méně než právo socialistické. Setrvačnost hospodářského práva však byla důsledkem nejenom uvědomělého přesvědčení o jeho použitelnosti, ale také důsledkem neznalosti jakékoli alternativy a hluboce zažitého způsobu myšlení. Tak stejná setrvačnost, jaká zapříčinila relativně vysokou úroveň hospodářskoprávní legislativy v padesátých a šedesátých letech, způsobila jenom

**Setrvačnost
hospodář-
ského práva**

⁸⁴ Srov. dílo Friedricha Augusta von Hayeka, 1899–1992; zejména *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha : Academia, 1994.

pomalé, obtížné a nedokonalé rekonstituování obchodního práva, jehož jsme svědky od roku 1990.

Svůj podíl viny nese i skutečnost, že opomíjení potřeb rozvoje vysokého školství vedlo k odlivu pracovníků z oblasti právní teorie, k jejich přesunu do praxe. Nelze zapomenout ani na pokleslou prestiž práva, jeho obecné podceňování, nepochopení podstaty atd. Takřka nikdo si neuvědomoval, že takové hodnocení práva pochází ještě z totalitního období, kdy si lidé zvykli na to, že zákonem jako nástrojem donucení je možné takřka všechno a že vzdálenost mezi zákonem a spravedlností je velická.

**Doktrína
obchodního
práva**

182. Doktrinální podpora obnovy obchodního práva zpočátku chyběla docela a dodnes je slabá. Teoretické zpracování nepředcházelo legislativním opatřením a exegeticky zaměřené působení bývalých teoretiků, kteří se stali výlučně nebo především praktiky, příliš nepřekračuje ani dnes rámec existující legislativy. Chyběl a chybí nadhled, koncepce, inspirace zahraničím založená na hlubokém poznání. Legislativa vzniká uspěchaně, vytvářejí ji často lidé nekompetentní a neznalí obecných souvislostí a cílů. Velmi negativní vliv má prosazování dílčích zájmů v parlamentu pomocí poslaneckých návrhů zákonů nebo prostřednictvím pozměňovacích návrhů.

**Snižující se
schopnost
rozlišit prvky
totalitního
právního
systému**

183. Schopnost rozeznat prvky totalitního práva v nové legislativě se postupem doby dokonce snižuje, protože nastupující generace právníků jsou stále ještě školeny učiteli, kteří ze značné části tkvějí svým způsobem myšlení v totalitní éře. Jejich žáci již přirozeně nemají schopnost odlišit prvky starého a odumírajícího od prvků nového a perspektivního, vnímají předávané poznatky jako celek a takto nabyté poznatky předávají dál dalším generacím. Vyvažujícím protisměrným vlivem je výuka zahraničními učiteli, studijní pobyty českých studentů i učitelů v zahraničí, rozvíjející se zahraniční obchod, harmonizace s právem EU atd.

**Nová
legislativa**

184. Všechny uvedené vlivy se skládají v nově přijímaných zákonných textech obsahujících úpravu, jejichž základní směřování je sice vcelku jasné – také díky vlivu Evropské unie, ale jejichž legislativní úroveň je velmi nízká⁸⁵, promyšlenost nedostatečná a těžení ze zkušeností domácích a zejména zahraničních jen velmi nahodilé. Jsme svědky, jak mnohdy životní realita překonává obtíže nastražené špatnými zákony cestou jejich nerespektování, někdy přímým porušováním, v praxi se uplatňují normy od zákona odlišné, život leckdy předbíhá a opravuje zákonodárce. V jiných případech nevyhovující zákonná úprava kanalizuje tok praxe do

⁸⁵ Nezanedbatelnou roli hraje i úpadek jazykové kultury. Nejenže legislativní návrhy již nejsou podrobovány jazykové revizi, ale úroveň jazykového zpracování je zpravidla velmi nízká.

jiných řečišť, která umožňují dosáhnout téhož cíle jiným způsobem. Otázka, co je vlastně právem, se vyostřuje.

185. Velmi zřetelným příkladem této situace je úprava hospodaření s majetkem státu, o níž byl podán výklad již výše.

Schválený zákon č. 219/2000 Sb. je neradostným a příznačným výsledkem velké bitvy o překonání stop minulosti. Tímto zákonem původně mělo v rámci reformy veřejné správy dojít k opuštění socialistické konstrukce státních organizací jako deformovaných právních subjektů, právnických osob postrádajících základní atribut právní osobnosti, totiž způsobilost vlastnit. Předchozí koncepce zažitá z období před rokem 1989 byla však natolik silná, že přes zdánlivé schválení popsaného posunu Legislativní radou vlády, která přijala požadavek úpravy dvou variant výkonu vlastnictví státu (přímý výkon jménem státu nebo výkon prostřednictvím tradičních soukromoprávních institucí odlišnými právními subjekty, např. prostřednictvím nájmu, bezplatného užívání apod.), upravil nový zákon sice organizační jednotky státu, které jsou nesamostatné, opustil také právo hospodaření (novější název pro správu národního majetku), avšak zároveň v závěrečných ustanoveních připustil i existenci státních organizací jako právnických osob, jimž odepřel způsobilost nejen vlastnit hmotný majetek, ale dokonce i způsobilost mít majetková práva. Přestože zákon byl již několikrát novelizován, § 55 zůstal zachován. Nedotčen zůstává i rozpor, ukrytý ve vztahu k odstavci 3 téhož ustanovení, podle něhož *„Nakládání s majetkem mezi organizačními složkami a organizacemi a mezi organizacemi navzájem se uskutečňuje na základě smlouvy“*. Práva z takové smlouvy totiž budou bezpochyby právy majetkovými a budou právy této organizace. Ta však žádná taková práva nemůže nabýt.

186. Stop popsaného druhu je více. Například interpretace úprav některých smluv nebo jiných institucí v obchodním zákoníku jako tzv. „komplexních úprav“ pramení velmi zřetelně (a v rozporu s jasnou formulací § 1 ObchZ) v izolovaném pojetí hospodářského zákoníku. Nepřijetí tradiční koncepce obchodů a formulace § 261 odst. 1 ObchZ jako *vztahů mezi podnikateli* bylo ovlivněno podobně konstruovaným předmětem úpravy hospodářského zákoníku – tedy *vztahů mezi socialistickými organizacemi navzájem*. Tradiční koncepce obchodů je založena na jiné myšlence: obchody jsou všechna *právní jednání (úkony) obchodníků*.

187. Žádná vazba k minulosti není zpravidla spatřována v legislativních zakotveních výhod pro stát nebo veřejnoprávní korporace. A přece není možno pochybovat, že převaha státu byla totalitním právem dovezena ad absurdum a na počátku devadesátých let byla snaha ji oslabit. Od té doby však můžeme pozorovat opětý posun ke zvýhodňování státu

**Zákon
o majetku
České
republiky**

**Komplexní
úpravy;
obchodní
závazkové
vztahy**

**Privilegia
pro stát
a veřej-
noprávní
korporace**

a územních samosprávných celků, které lze jen obtížně považovat za oprávněné. Tak např. zákony stanoví poměrně často absolutní neplatnost právních úkonů výslovně upravovanou jako důsledek porušení veřejno-právních povinností pomíjejíce ochranu třetích osob v dobré víře. Popsaný legislativní vývoj byl dokonce potvrzen dvěma nálezy ústavního soudu.

Jako příklad popsaného jevu může sloužit *zákon o obcích* č. 128/2000 Sb., který v současném znění zakazuje, aby obec ručila svým majetkem za závazky osob, které sama nezřídila. Čtvrtý odstavec § 38 stanoví neplatnost úkonů učiněných v rozporu s uvedeným zákonem. Zákon o majetku ČR v § 12 odst. 5 spojuje se smlouvou o nabytí majetku do vlastnictví státu za cenu překračující cenu podle zákona o oceňování majetku neplatnost dohody o ceně v rozsahu rozdílu.

Zakotvení omezené *odpovědnosti* členů orgánů společností vyslaných veřejnoprávními subjekty (odpovědnost za ně nese vysílající subjekt) má za následek snížení motivace k obezřetnému jednání ve společnostech (§ 66 odst. 8 až 13 ObchZ).

Další stopy
minulosti
v nových
zákonných
textech

188. V mnoha našich zákonech je stále ještě patrný sklon k rozlišování režimu právnických a fyzických osob a přístup k právnickým osobám jako k subjektům jaksi důvěryhodnějším (navzdory špatným zkušenostem s mnohými malými společnostmi s ručením omezeným). Původ tohoto přístupu zřejmě také spočívá v dlouholetém monopolu socialistických organizací na vstup do hospodářskoprávních (profesionálních) vztahů. Velký počet prekluzivních lhůt přinášeny současnou legislativou po jejich dočasném poklesu (v původním znění obchodního zákoníku byla prekluze naprosto výjimečným jevem) navazuje na oblibu prekluze z období socialismu.

Přestože tedy i ve státech, které neprošly obdobím komunistické totality, jsou v právu obsaženy prvky zvláštního režimu pro některé výjimečné subjekty veřejného práva, vrací se české právo při hledání nových cest stále nepokrytěji ke schématům zděděným ze socialistického práva. Zdá se, že oproti zřetelné snaze prvního období po roce 1989 hledat skutečné nové cesty i ve veřejném právu drolí se v druhém desetiletí svobody hráz kdysi narychlo a živelně vystavěná proti inspiraci socialistickým právem. Jistě tu rozhodující roli hraje smazávání stop a nižší schopnost uvědomit si popsané souvislosti v důsledku pokračující generační výměny. Na druhé straně oslabuje uvedené argumenty nepopiratelný fakt, že i v západoevropských státech je stát privilegovaným subjektem a mnohá privilegia si trvale přivlastňuje (např. delší promlčecí lhůty pro vlastní nároky apod.). Z toho důvodu lze předpokládat, že v průběhu delšího období splynou zmíněné pozůstatky minulosti s obecně přijímanými privilegii veřejno-právních subjektů.

189. Naše nepřilíživě vzdálená historická zkušenost ukázala, nakolik je právní vývoj závislý na celkovém společenském prostředí, přestože probíhá s určitým zpožděním. Životní zkušenost samotného totalitního režimu rázně vyvrátila tisíckrát opakovanou marxistickou tezi o rozhodujícím vlivu ekonomické základny. Ekonomická základna byla plně determinována mocenskou situací, byla jí rozvrácena a uvedena na nepřírozenou politicky řízenou trajektorii, přičemž právo sloužilo nikoli přirozeným způsobem, kde by vznikalo a vyvíjelo se v závislosti na realitě ekonomických vztahů, sloužilo by jim a zpětně je ovlivňovalo v souladu s jejich povahou, ale jako uměle vykonstruovaný nástroj řízení, organizování, donucení. Paradoxně nám tedy samo politické zřízení hlásící se k marxismu ukázalo, nakolik je toto učení mylné a selhávající v životní praxi.

Právo nelze chápat zjednodušeně jako redukované na pouhý legislativní text gramaticky vykládaný, ale musí být zkoumáno ve svém praktickém působení, v souladu se svým účelem a všemi souvislostmi a ve světle právních principů.

Společenský kontext má rozhodující význam pro to, zda právo může být přirozenou regulací společenských vztahů mezi svobodnými jednotlivci nebo mocenským nástrojem. *Systém pravidel formulovaných k dosažení mocenských cílů vládnoucí skupiny nemůže se zvratem ve společenskopolitické situaci začít působit jako právo svobodné společnosti z důvodu svých objektivních vlastností.* Žádné rozhodnutí o právní kontinuitě s komunistickým právem tuto nezpůsobitelnost nemůže odstranit. Vytvoření nového systému pravidel, který by odpovídal svým obsahem nově organizovaným společenským vztahům založeným na svobodě jednotlivce a jeho autonomii jako základní a nedotknutelné hodnotě, je však úkol dlouhodobý, který probíhá nejenom legislativními cestami. Úspěšnost jeho splnění závisí na dalších okolnostech, z nichž mnohé jsou mimo-právní. Stav práva, jaké platí v současné České republice, je daleko od ideálu, je však vysvětlitelný, a proto lze doufat i v jeho postupné zlepšování v závislosti na stabilizaci demokracie, pokračujícím hospodářském rozvoji a přibývajících zkušenostech. Právo se může vyvíjet přirozenějším způsobem, pokud se prohloubí pochopení jeho funkce ve společnosti. Musí být opuštěna představa, že právo je nástrojem v rukou poslanců, jímž je možno řídit společenskou realitu libovolně a bez jakýchkoli mezí. I tato představa o všemoci zákonodárce tkví v totalitní minulosti, v níž byl nositel moci všemocným normotvůrcem. Reakce na schválení vadných zákonů ukazuje, že legislativa musí respektovat jisté hranice, má-li působit žádoucím způsobem ve vnějším světě.

§ 3

Obnovení obchodního práva na našem území po roce 1989

České
obchodní
právo od
konce roku
1989

190. Československo vstoupilo v roce 1989 opožděně do vyspělého světa, vstoupilo sem se vzdálenou a zapomenutou minulostí klasického obchodního zákoníku postaveného na stejných principech jako kodex dnes platný v Rakousku a Německu, s právní kulturou, jejíž vývoj se zastavil v roce 1950, a s přítomností upadlého právního řádu i právního vědomí. Bylo nutno rychle nahradit socialistický právní řád plně přizpůsobený službě totalitnímu režimu právním řádem zcela novým. Nebyla to záležitost vůle či ne vůle, ale praktické nezbytnosti. Bylo třeba vytvořit novou legislativní stavbu slučitelnou s ostatními demokratickými evropskými právními systémy. Přitom tato stavba by měla navazovat na naše takřka ztracené právní tradice, překlenout čtyřicetiletou propast zapomnění. Cesta byla zkomplikována i tím, že jsme *nepřijali myšlenku recepce* zákonů některého z vyspělých evropských států. Pro vytvoření kvalitní nové legislativy jsme však neměli předpoklady (a dodnes nemáme). Tento rozpor zůstává nevyřešen a zčásti dokonce neuvědomen.

Pojem
současného
českého
obchodního
práva

191. S přihlédnutím k naší platné úpravě je možno považovat za obchodní právo ty normy soukromého práva, jež upravují *právní postavení podnikatelů a odchylky v režimu jejich právních vztahů od obecných předpisů občanského práva, a dále normy upravující právní jednání podnikatelů a režim vztahů z nich vzniklých*. Do rámce obchodního práva spadají i některé *normy včetně norem práva veřejného upravující vztahy s podnikáním související*.

Kdybychom se pokusili vymezit obchodní právo nezávisleji na pojetí našich základních soukromoprávních kodexů, museli bychom za ně považovat všechny normy, které upravují *právní jednání podnikatelů, jejich právní postavení a další odchylky od obecného právního režimu*. Bylo by nutno za součást obchodního práva považovat i poměrně četná ustanovení občanského zákoníku, nakolik upravují právní jednání podnikatelů (např. úpravu prodeje v obchodě, spotřebitelských smluv, pojištění). Stejně volně ovšem bude třeba vymezovat obchodní právo po případném přijetí nového občanského zákoníku, který by podle současných záměrů měl převzít rozsáhlou část obchodněprávní reglementace. Kritériem odlišení tedy není legislativní zařazení, ale jenom to, zda se jedná o *zvláštní úpravu pro podnikatele jako profesionály*.

Ve stručnosti se níže zmíním o dvou etapách vývoje v období 1989 až 2009 – v první etapě byly vytvářeny základní ekonomické, politické a legislativní *předpoklady* pro rozvoj tržní ekonomiky (a), v druhém období došlo ke *stabilizaci* nových obchodněprávních předpisů, k jejich zdokonalování a harmonizování s právem EU (b).

a) Etapa přechodu k demokracii

192. V období těsně po roce 1989 byly přijímány ve sféře regulace ekonomiky zákony dvojího druhu – jednak ty, které měly být účinné jenom po *přechodné* období a jejichž význam měl konzumací zaniknout (aa), jednak ty, které byly již náběhem k vytváření *stabilního* právního základu pro nový systém organizace společnosti (ab). O zákonech první (přechodné) skupiny není třeba na tomto místě podávat podrobnější výklad, protože z hlediska platného práva již prakticky nehrají žádnou roli. Druhá skupina je významnější. Přesto se po úplnost zmíním o obou.

aa) Legislativní opatření pouze přechodného významu

193. V první skupině se jednalo především o zákony *restituční a privatizační*. Jejich cílem bylo zčásti a alespoň náznakem odčinit křivdy minulého režimu a zejména nastartovat vznik skupiny soukromých vlastníků, kteří by na základě získaného vstupního kapitálu mohli vstoupit do produkční sféry ekonomiky a nahradit co nejrychleji socialistické podniky.

194. Prvým restitučním zákonem byl zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd. Přiznával právo na vydání věcí, které byly odňaty na základě znárodnovacích právních předpisů po roce 1955 fyzickým a soukromým právníckým osobám.

Oprávnění vzniklo i osobám, které byly zbaveny věcí uzavřením kupní smlouvy, tedy zdánlivě z vlastní vůle, protože zákonodárce přihlédl k situacím, kdy vlastníci byli nátlakem ekonomickým i mimoekonomickým přinuceni vlastnické právo na stát převést smluvně. Restituční právo spočívalo ve vydání věcí, v peněžitých náhradách, vydání kupní ceny nebo doplacení rozdílu mezi náhradou a kupní cenou. Pokud nemohlo dojít k vydání věcí, protože ta v mezidobí zanikla nebo přešla do vlastnictví fyzické osoby, vzniklo oprávněnému jenom právo na peněžitou náhradu, jež byla spíše symbolická. Toto pravidlo zavedlo mimořádnou a zcela aleatorní nerovnost mezi oprávněnými osobami. I proto byl zákon nazván zákonem „o zmírnění následků některých majetkových křivd“, protože následky neodstraňoval a netýkal se zdaleka všech majetkových křivd, k nimž v poválečném období došlo. Uplatnění práva bylo vázáno šestiměsíční prekluzivní lhůtou počítanou od účinnosti zákona. Náhrady bylo ministerstvo pro privatizaci povinno vyplatit do jednoho roku od výzvy.

Plán
výkladu

Restituce
a privati-
zace

Zákon
o zmírnění
následků
některých
majetko-
vých křivd

**Zákon
o mimo-
soudních
rehabilita-
cích**

195. Nejvýznamnějším restitučním zákonem byl *zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích*. Ten měl i preambuli vyjadřující záměr zmírnit následky majetkových a jiných křivd způsobených v letech 1948–1989. Preambule výslovně konstatovala, že tyto křivdy nemohou být nikdy zcela napraveny. Rozhodné období vymezil tento zákon daty 25. února 1948 a 1. ledna 1990. Nedotýkal se dalších restitučních zákonů (č. 298/1990 Sb.⁸⁶ a 403/1990 Sb.). Stanovil právo na vydání věcí, na finanční náhrady, avšak také rušil správní akty, soudní rozhodnutí a formuloval opatření v oblasti sociálního zabezpečení.

Tento zákon řešil majetkové důsledky zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. Vedle práva na vydání věci a na náhradu upravil právo na *odškodnění* (např. za dobu internace), zrušil např. rozhodnutí o vyloučení ze škol (§ 18), rozhodnutí o propadnutí majetku (§ 16), prohlásil za neplatné úkony, jimiž byly skončeny pracovní, služební nebo členské vztahy z důvodu politické perzekuce nebo postupu porušujícího obecně uznávaná lidská práva a svobody (§ 21), prohlásil za neplatná rozhodnutí o neúčasti umělců na sociálním zabezpečení, stalo-li se tak ze stejných důvodů apod.

**Zákon
o půdě**

196. Mezi restituční zákony patří také *zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku*, v praxi zkráceně nazývaný „zákon o půdě“. Řešil některé důsledky družstevní kolektivizace zemědělství, ke které u nás došlo v totalitním období. Zákon o půdě patří k přechodným úpravám vyrovnávajícím se s problémy totalitního období, který ještě ani dnes zcela neztratil význam, protože všechny nároky z něj vzniklé dodnes nejsou uspokojeny. Tak byl tento zákon ještě v roce 2002 novelizován (zákonem č. 139/2002 Sb.).

Zákon o půdě se týká jenom zemědělského majetku (půdy, budov, inventáře). Deklaruje sice vlastnické právo majitele pozemku k porostům na něm vzešlým, avšak s výjimkou upravenou zákony o zemědělském družstevnictví (ty přiznaly vlastnictví k porostům nikoli majiteli pozemku, ale družstvu, které pozemek obdělává). Vedle toho připouští samozřejmě i výjimku na smluvním základě. Zákon o půdě přiznává oprávnění spočívající ve vydání věci nebo ve finanční náhradě občánům, jejichž majetek přešel na stát v rozhodném období shodném jako podle zákona o mimosoudních rehabilitacích. Nároky se uplatňovaly u pozemkového úřadu, který mohl žadatele odkázat na soud. Byla stanovena šestiměsíční prekluzivní lhůta pro uplatnění nároku u soudu (od okamžiku, kdy bylo možno právo uplatnit poprvé, nebo od právní

⁸⁶ Tento zákon vracel majetek řeholním řádům a kongregacím a arcibiskupství olomouckému.

moci rozhodnutí pozemkového úřadu o nevydání majetku) a prekluzivní lhůty omezily i právo na uplatnění nároku u pozemkového úřadu, i když v tomto případě byly lhůty delší než podle předchozích restitučních zákonů.

Koncepce zákona je v zásadě shodná jako u předešlých zákonů. To znamená, že věci jsou oprávněnému vydávány nebo jsou mu poskytovány finanční náhrady v penězích a cenných papírech.

Třetí část zákona stanovila, že majetek zemědělské povahy ve vlastnictví státu uvedený v § 1 odst. 1 zákona spravují *pozemkové fondy*, a uložila, jakým způsobem má být s tímto majetkem naloženo. Jestliže na tento nemovitý majetek nebyl uplatněn restituční nárok, měl být privatizován podle zákona o privatizaci č. 91/1992 Sb. nebo způsobem uvedeným v § 17 odst. 3. Při převodech měli mít přednost dosavadní uživatelé a dále samostatně hospodařící rolníci.

Velmi významný byl § 22 zákona o půdě⁸⁷. Podle tohoto ustanovení totiž *zaniklo právo družstevního užívání pozemků*, jestliže vlastník nebyl členem družstva, a *zaniklo také právo hospodaření* k nemovitostem ve vlastnictví státu. Záměr směřující k privatizaci a odstátnění je tu vyjádřen velmi zřetelně. Uživací vztahy se v rámci možností měly změnit ve vztahy najemní.

197. Otázku družstevního užívání majetku členů družstev však nebylo možno řešit restitucemi ani privatizací, protože vlastnické právo tu bylo formálně právně zachováno původním vlastníkům sdružených pozemků (na rozdíl od Ruska, kde sovětský stát provedl nacionalizaci půdy – viz výše). Bylo nutno schválit speciální úpravu, k čemuž došlo přijetím zákona č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech. Ten zakotvil poměrně složitý proces transformace (proto také *transformační zákon*) socialistických družstev na běžná družstva nebo jiné subjekty. Oprávněnými osobami, které spolurozhodovaly o transformaci družstva, byli vedle současných členů družstva také vlastníci pozemků bez ohledu na to, zda dosud jsou členy nebo ne.

Transformační zákon

⁸⁷ „(1) Dnem účinnosti tohoto zákona zanikají tato práva k majetku uvedenému v § 1 odst. 1: a) právo družstevního užívání ke sdruženým pozemkům vlastníků, kteří nejsou členy zemědělského družstva,¹⁸

b) právo užívání půdy a jiného zemědělského majetku k zajištění výroby,¹⁹

c) právo užívání k zajištění lesní výroby a ostatních funkcí lesa,²⁰

d) právo bezplatného užívání rybníků,²¹

e) právo trvalého užívání nemovitosti ve vlastnictví státu,²²

f) právo hospodaření k nemovitostem ve vlastnictví státu.^{234c}

Privatizace

198. Vzhledem k době, po kterou trval totalitní systém, nebylo možno provést obnovu vlastnických vztahů pouhým vrácením majetku původním vlastníkům. Mnozí z nich již zemřeli nebo emigrovali a především majetek po válce odňatý zčásti zanikl nebo změnil svůj charakter, zčásti byly vytvořeny nové hodnoty, které se staly předmětem socialistického vlastnictví již od okamžiku svého vzniku. Kromě opatření restituční povahy bylo proto nutno přistoupit k privatizaci. Ta proběhla dvojím způsobem a na základě dvou hlavních privatizačních zákonů. Jednalo se o tzv. zákon o malé privatizaci č. 427/1990 Sb. a o tzv. zákon o velké privatizaci č. 92/1991 Sb.

Malá privatizace

199. Zákon č. 427/1990 Sb. z 25. 10. 1990 Sb. byl nazván „o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby“. Myšlenková konstrukce byla vcelku jednoduchá. Předmětem privatizace byly tzv. „provozní jednotky“ ve vlastnictví státu. Provozní jednotky bychom mohli kvalifikovat terminologií obchodního zákoníku jako závody, tedy jako ucelené části podniků nebo jako celé podniky. Nabyvateli mohly být jenom fyzické osoby, které byly v době privatizace československými občany nebo jimi byly po 25. 2.1948, a rovněž právnické osoby, jejichž všemi členy nebo společníky byly takovéto fyzické osoby. Z tohoto omezení je patrná obava z přechodu majetku do rukou zahraničních investorů a rovněž nedůvěra k právnickým osobám.

Způsobem privatizace byl prodej provozních jednotek ve *veřejné dražbě*. Předmětem úpravy zákona byla především organizace veřejných dražeb.

Vyvolávací cena měla být určena podle platných cenových předpisů jednotlivých prvků prodávané jednotky. Reálné oceňování podniků nebo závodů v této době bylo prakticky nerealizovatelné. Vlastnictví přecházelo na nabyvatele příklepem. Dosavadní vlastník neodpovídal za vady jednotky. Nebyla-li do třiceti dnů ode dne dražby zaplacená cena, přechod vlastnictví se od počátku rušil a jednotka byla dražena znovu. Při opakované dražbě bylo možno snižovat cenu (tzv. holandská dražba) a nabyvateli mohly být i další fyzické osoby nebo právnické osoby, jejichž členy nebo společníky byly pouze osoby fyzické. Vydražitel vzniklo také právo vůči vlastníkovi nemovitosti na uzavření smlouvy o nájmu nebytových prostor. Po dobu dvou let směl vydražitel převést jednotku jenom na osoby, které by mohly být také vydražiteli.

Zákon řešil otázku osudu právních subjektů, které dosud hospodařily s privatizovaným majetkem. Podle § 19 mohl zakladatel zrušit státní podnik po posouzení odůvodněnosti jeho další existence. V takovém případě bylo třeba provést likvidaci. Prakticky to znamenalo, že v případě prodeje